

А. М. ХАРЧЕНКО

здобувач кафедри господарського
права
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
e-mail: hp_nuau@mail.ru

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Розглянуто стан правового забезпечення інвестиційної функції банків, роль Національного банку України у здійсненні інвестиційної діяльності комерційними банками. Запропоновано шляхи підвищення ефективності інвестиційної діяльності банків. Зроблено спробу обґрунтувати необхідність подальшого вдосконалення організаційно-господарських повноважень НБУ з метою підвищення питань незалежності, пруденційного нагляду.

Ключові слова: господарська компетенція банку, інвестиційна діяльність, правове забезпечення інвестиційної функції банків.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку, в умовах трансформації національної економіки, серед проблем, пов'язаних з виходом України з кризового стану, важливе місце посідає завдання формування ефективної банківської системи. Як найважливіший елемент відтворювальної структури економіки банківські установи організують рух і перерозподіл ресурсів суспільства у їх грошовому вираженні. Через банківську систему проходять грошові розрахунки і платежі господарюючих суб'єктів та населення в цілому. Саме комерційні банки виконують важливу функцію мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів і перетворення їх у реальний капітал, здійснюючи різноманітні кредитні, інвестиційні та інші операції і забезпечуючи, таким чином, потреби економіки в додаткових ресурсах. Серед суб'єктів фінансово-господарської діяльності комерційні банки — це саме та галузь, яка повинна бути спроможна своєчасно прогнозувати динаміку економічної кон'юнктури, а також якнайшвидше та досить гнучко реагувати на будь-які зміни, що відбуваються на фінансовому ринку. Необхідність активізації участі банків в інвестиційному процесі зумовлена потребою успішного

розвитку як банківської системи, так і економіки країни в цілому. З одного боку, банківські установи зацікавлені у стабільності економічного середовища, що виступає необхідною умовою їх діяльності, а з другого — стабільність економічного розвитку значною мірою залежить від рівня стійкості, гнучкості банківської системи та її ефективного функціонування. Необхідно зазначити досить тривалий шлях розвитку банківського інвестування у ринковій економіці, його активну роль у формуванні господарських відносин між суб'єктами бізнесу. Водночас наявність цілої низки проблем, розв'язання яких потребує поглиблених досліджень теоретичних і методичних положень, пов'язаних із вивченням сутності банківських інвестицій, їх значення, ролі та функції у загальній системі економічних відносин та у забезпеченні ефективності підприємницької діяльності.

Становлення банківської системи тісно пов'язане зі створенням ефективного механізму управління банківською діяльністю, дієвої системи регулювання і контролю банківських операцій, це, у свою чергу, потребує глибокого вивчення основ сучасної банківської справи, дослідження сутності й особливостей надання різноманітних банківських послуг, відстеження та врахування міжнародного досвіду, а також перспективних можливостей розвитку фінансово-кредитної системи України в цілому.

У сучасних умовах особливу увагу належить приділити розвитку законодавчого забезпечення інвестиційної функції банків в Україні в умовах економічної кризи. Розгляд теми цієї статті є актуальним та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях правників, зокрема зміст, форми реалізації та основні форми закономірності правового статусу Національного банку України розглядав В. Л. Кротюк, правові аспекти регулювання діяльності банків при фінансових кризах відмічені у працях С. В. Глібка, правові сторони банківського вкладу в іноземній валюті досліджував Є. В. Карманов.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є розгляд стану правового забезпечення інвестиційної функції банківських установ, роль Національного банку України в контексті розвитку інвестиційної діяльності комерційних банків в умовах трансформації економічної системи України та шляхи вдосконалення відповідних правових форм такої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Останні десятиріччя докорінним чином змінили погляди на банки та банківську діяльність. З одного боку, це обумовлено можливими, практично миттєвими змінами умов функціонування банків. З другого — все очевидніша інтеграція банківських систем, фінансова конкуренція, що посилюється, розвиток інформаційних технологій зводять нанівець традиційні методи здійснення банківських операцій.

Сучасні банки пропонують своїм клієнтам широкий набір послуг, беруть участь у найрізноманітніших фінансових операціях, забезпечуючи професійне виконання покладених на них функцій.

Залежно від обраних критеріїв та ступеня деталізації можуть виділятися різні за структурою, кількістю та змістом системи функцій комерційних банків. П. С. Роуз виділяє такі основні банківські функції: ощадну; інвестиційного планування; платежів та розрахунків; кредитну; управління грошовими потоками; андеррайтера; брокерську; страхування; трастову.

У найбільш агрегованому вигляді, з точки зору забезпечення вирішення основних цілей і завдань, покладених на банки, можна виділити такі групи функцій:

- платіжно-розрахункова;
- ощадно-капіталотворча;
- кредитно-інвестиційна.

В основу платіжно-розрахункової функції покладено посередництво банків при платежах та розрахунках. Виступаючи посередниками, банки беруть на себе виконання таких операцій, як прийняття грошей від клієнтів та їх виплата, зберігання готівкових коштів, зарахування коштів за переказами на відповідні банківські рахунки, здійснення безготівкових платежів за дорученнями клієнтів, виконання платіжно-розрахункових операцій за банківськими пластиковими картками, дорожніми чеками тощо. Ця функція є дуже вигідною та корисною для підприємців, оскільки дозволяє скорочувати витрати на утримання штату касирів, бухгалтерів, охорони, спеціального транспорту тощо. Здійснення безготівкових розрахунків через електронну систему платежів дозволяє істотно скоротити тривалість фінансово-господарського обороту та значно зменшити рівень невиробничих витрат обігу.

Ощадно-капіталотворча функція полягає в залученні тимчасово вільних ресурсів суспільства, зокрема в мобілізації грошових доходів і заощаджень та перетворенні їх у реально діючий капітал. Як підприємства, так і домашні господарства при одержанні грошових доходів окрему їх частину спрямовують на накопичення з метою забезпечення наступних великих витрат. Ці доходи та заощадження, якщо вони не задіяні в грошовому кругообігу, становлять так званий мертвий скарб.

Комерційні банки акумулюють грошові доходи та заощадження у вигляді різноманітних депозитів, вкладів, перетворюючи їх у позиковий капітал. Цей капітал випускається банками в обіг шляхом його надання у тимчасове користування зацікавленим господарюючим суб'єктам та домашнім господарствам на відповідних умовах.

Тісно пов'язана із попередньою кредитно-інвестиційна функція. База функціонування кредитно-інвестиційних відносин — тимчасове вивільнення

грошових ресурсів та поява тимчасової потреби в них. Об'єктивно коливні відхилення фактичної потреби господарюючих суб'єктів в обігових коштах від їх наявності залежать від багатьох факторів, зокрема: сезонності виробництва, характеру продукції та використовуваної сировини, співвідношення між тривалістю виробництва та тривалістю оборотності продукції, коливань цін на неї тощо. Водночас у разі безпосереднього надання вільних грошових коштів їх власниками в позику підприємцям виникають суттєві ускладнення. Так, розміри пропозиції вільних грошей далеко не завжди відповідають розмірам попиту на позиковий капітал. Терміни вивільнення фінансових ресурсів у їх власників також можуть не збігатися з термінами, впродовж яких ці ресурси потрібні позичальникам. Тому саме банки, мобілізуючи ресурси різних розмірів та різної терміновості повернення, мають можливість заповнювати тимчасову нестачу коштів в одних господарюючих одиниць за рахунок тимчасового їх надлишку в інших. Причому в необхідних сумах і на потрібні терміни.

За напрямками банківської роботи, спеціалізацією основної клієнттури та законодавчими обмеженнями на сфері діяльності виділяють декілька різновидів банків. У зв'язку з цим термін «банк» сьогодні майже не використовується без прикметника, що характеризує власне банк, тип його операцій, призначення та форму власності тощо. В узагальненому вигляді типова сучасна банківська система може бути подана так:

I рівень: центральний банк;

II рівень: комерційні банки; інвестиційні банки; ощадні банки; іпотечні банки; спеціалізовані банки та ін.; парабанківські фінансово-кредитні установи (інвестиційні фонди, страхові компанії, трастові організації, пенсійні фонди, кредитні союзи та ін.).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII (в редакції від 12 жовтня 2010 р.) до переліку суб'єктів (інвесторів і учасників) інвестиційної діяльності віднесені фінансові установи — юридичні особи публічного права, які здійснюють інвестиційну діяльність відповідно до законодавства, що визначає особливості їх діяльності. Інвестори — суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора [1].

Банківські інвестиції опосередковують процес використання тимчасово вільних грошових капіталів у вигляді фінансування (кредитування) капіталовкладень або іншої форми вкладень у реальні активи інвестиційних товарів безпосередньо для обслуговування процесу відтворення. Вони характеризуються пропозицією грошових ресурсів з боку банківської системи та попитом на них з боку потенційних учасників інвестиційної діяльності. На цьому ринку формується попит і пропозиція на банківські кредити, портфельні та інші інвестиції банківських установ [2].

До основних інвестиційних функцій банків належать: емісія цінних паперів, посередницька діяльність, формування власного портфеля цінних паперів, робота з державними цінними паперами, консалтинг та аналіз ефективності інвестиційних проектів, інформаційна функція. Наведені функції банків на ринку інвестицій у комплексі створюють відповідну інвестиційну діяльність банків. Найбільш поширеним видом інвестиційної діяльності є андеррайтинг корпоративних облігацій. На думку Б. Л. Луців, поєднання класичного банківського бізнесу й інвестиційної банківської діяльності веде до зародження інвестиційного банкінгу. Цим дослідником запропоновано ієрархічну форму інвестиційного банкінгу, що складається з таких складових: злиття і поглинання, випуск цінних паперів, управління активами [2].

Стаття 50 Закону України «Про банки та банківську діяльність» конкретизує механізм здійснення банками прямих інвестицій [3]. Зокрема, банки здійснюють прямі інвестиції та операції з цінними паперами відповідно до законодавства України про цінні папери, інвестиційну діяльність та згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України (НБУ). Банки мають право здійснювати інвестиції лише на підставі письмового дозволу НБУ, який надається згідно з правилами, встановленими ст. 47 цього Закону. Без письмового дозволу НБУ банк має право здійснити інвестицію у разі, якщо:

- 1) інвестиція у фінансову установу становить у сукупності не більш як 1 % статутного капіталу банку;
- 2) інвестиція здійснюється до статутного капіталу бюро кредитних історій, що має ліцензію спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг;
- 3) регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам для інвестицій, встановленим нормативно-правовими актами НБУ.

Банку забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статутом яких передбачена повна відповідальність його власників.

Пряма чи опосередкована участь банку у капіталі будь-якого підприємства, установи не повинна перевищувати 15 % капіталу банку. Сукупні інвестиції банку не повинні перевищувати 60 % розміру капіталу банку.

Це обмеження не застосовується у разі, якщо:

- 1) акції та інші цінні папери, придбані банком у зв'язку з реалізацією права заставодержателя і банк не утримує їх більше одного року;
- 2) інвестиція здійснюється у статутний капітал банку — учасника банківської групи;
- 3) цінні папери придбані банком за договором про андеррайтинг перебувають у власності банку не більше одного року;
- 4) акції та інші цінні папери придбані банком за рахунок та від імені своїх клієнтів.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», до банківських операцій, що пов'язані з реалізацією їх інвестиційних функцій, віднесено: розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. Ці операції банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії. Банк, крім таких операцій, має право здійснювати такі операції та угоди: емісію власних цінних паперів; організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг). За умови отримання письмового дозволу НБУ (порядок надання банкам дозволу встановлює сам НБУ), банки також мають право здійснювати такі операції: здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; операції за дорученням клієнтів або від свого імені: з інструментами грошового ринку; з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами; депозитарну діяльність та діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів [3].

Дозвіл НБУ на здійснення операцій банку надається, якщо:

- 1) рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам НБУ, що підтверджується незалежним аудитором;
- 2) банк не є об'єктом застосування заходів впливу;
- 3) банком подано план, за яким він буде здійснювати таку діяльність, і цей план схвалений НБУ;
- 4) НБУ дійшов висновку, що банк має достатні фінансові можливості та відповідних спеціалістів для здійснення такої діяльності.

Підвищення ефективності інвестиційної функції банків залежить від зваженої державної інвестиційної політики.

Інвестиційна діяльність банків тісно пов'язана з банківськими кредитними операціями. Водночас вона має свої відмінності:

- 1) інвестиції мають знеособлений характер, а кредитні угоди укладаються з конкретними юридичними чи фізичними особами;

2) у процесі інвестування в цінні папери комерційні банки виступають кредиторами і є ініціаторами таких заходів, а при кредитуванні вони виступають також кредиторами, але ініціатором угод виступає позичальник;

3) позика видається переважно на короткий строк і на основі принципів повернення і забезпеченості, а інвестиції в цінні папери здійснюються без дотримання таких принципів.

Цінні папери можуть використовуватися банками як застава для одержання кредиту на міжбанківському ринку, для рефінансування через НБУ.

Банки беруть активну участь у формуванні інфраструктури ринку цінних паперів. Вони можуть виконувати депозитарні функції, займатися клірингово-розрахунковою діяльністю, вести реєстр власників цінних паперів (реєстраторська діяльність).

Окремі види діяльності банків на ринку цінних паперів підпадають під визначення професійної діяльності, зокрема, це діяльність з випуску та обігу цінних паперів, депозитарна, розрахунково-клірингова, реєстраторська тощо.

Висновки. Державна інвестиційна політика являє собою системну та цілеспрямовану діяльність визначених державних органів зі створення й реалізації спеціального алгоритму заходів щодо розвитку інвестиційного ринку або окремих його сегментів за допомогою формування відповідного за змістом нормативно-правового забезпечення інвестиційних відносин, застосування необхідних засобів їх державного регулювання та прямої участі держави як суб'єкта цих відносин, що базуються на узгодженій моделі такого ринку, яка закріплена у Державній програмі інвестиційного розвитку [4].

Підвищення ефективності управління банківською інвестиційною діяльністю має нині надзвичайно важливе значення для забезпечення подальшого розвитку інвестиційної діяльності, а також економіки України загалом.

Тому необхідно зазначити ряд пропозицій, що можуть підвищити ефективність інвестиційної діяльності банків:

– зменшення податкового тиску на банки, особливо у сфері довгострокового кредитування реального сектору економіки;

– удосконалення системи страхування інвестиційних ризиків комерційних банків для заохочення банків до надання довгострокових кредитів.

Розглянуті вище принципи, функції і методи управління банківською інвестиційною діяльністю є своєрідним науково-теоретичним інструментарієм для подальшого дослідження особливостей, проблем і перспективних напрямів розвитку банківських інвестицій в Україні та для знаходження ефективних способів вирішення цих проблем.

Численні випадки банкрутств інвестиційних банків у країнах Заходу в результаті світової фінансової кризи 2008–2009 рр. сформували дещо негативний імідж інвестиційних банків з точки зору їх надійності. Однак ре-

алізація важливих інвестиційних проектів не може бути забезпечена за рахунок активів універсальних банків. Мова має йти про удосконалення правових положень інвестиційних банків, формування правових особливостей, їх організаційно-правові форми та вимоги з боку Національного банку України, спрямовані на забезпечення їх стабільності, формування резервів, вимог до параметрів кредитних операцій. Тому розвиток банківського законодавства України має відбуватися, зокрема, і в напрямі подальшої детальної регламентації відносин, створення, функціонування та нагляду за діями інвестиційних банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII (в ред. від 12.10.2010 р.) // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
2. Луців Б. Л. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України [Електронний ресурс] : дис. ... д-ра екон. наук : 08.04.01 / Б. Л. Луців ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2004. – 472 с. – Режим доступу: disser.com.ua/content/240300.html.
3. Про банки та банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III (в ред. від 12.10.2010 р.) // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – Ст. 5–6, 30.
4. Кухар В. І. Господарсько-правове забезпечення державної інвестиційної політики в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / В. І. Кухар. – Х., 2008.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2014

Рецензент — доктор юридичних наук, професор Д. В. Задихайло, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — D. V. Zadykhailo, Doctor of Legal Sciences, professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

А. Н. ХАРЧЕНКО

соискатель кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ФУНКЦИИ БАНКОВ В УКРАИНЕ

Рассмотрено состояние правового обеспечения инвестиционной функции банков, а также роль Национального банка Украины в осуществлении инвестиционной деятельности коммерческими банками. Предложены пути повышения эффективности инвестиционной деятельности банков. Сделана попытка обосновать необ-

ходимость дальнейшего совершенствования организационно-хозяйственных полномочий НБУ с целью повышения вопросов независимости, пруденциального надзора.

Ключевые слова: хозяйственная компетенция банка, инвестиционная деятельность, правовое обеспечение инвестиционной функции банков.

A. M. KHARCHENKO

postgraduate of Economic Law Department, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv

DEVELOPMENT OF LEGISLATIVE SUPPORT OF A BANKING INVESTMENT FUNCTION IN UKRAINE

Problem setting. Under contemporary conditions special emphasis should be placed on the development of the legislative support of the banking investment function in Ukraine in terms of an economic crisis.

Recent research and publications analysis. The sense, realization forms, and the main regularities of a legal status of the National Bank of Ukraine were considered by V. L. Krotiuk. Legal particularities of the banking activity regulation in the process of a financial crisis were examined in works of S. V. Hlibko. Legal aspects of the banking investing in a form of foreign currency were researched by Ye. V. Karmanov.

Paper objective. The article objective is to consider the state of banking investment function legal support, the role of the NBU in the commercial bank investment activity development, and ways of the improvement of banking activity legal forms.

Paper main body. A state investment policy is a systematic and purposeful activity aimed at the creation and realization of a special algorithm of measures regarding the investment market development or its certain segments on the basis of formation of the respective normative and legal support of investment relationships, the application of essential measures of state regulation, and the direct participation of the state as an actor of these relationships that ground in a cohered model of such a market approved in the State program of investment development.

Conclusions of the research. The enhancement of efficient management of a banking investment activity is of considerably importance for providing further development of the investment activity and the economy of Ukraine on the whole.

Thus there is a need to mention a set of suggestions, which may enhance the banking investment activity efficiency:

– decrease of the tax burden on banks, especially in the field of long-term crediting of a real sector of the economy;

improvement of the investment risk insurance system of commercial banks in order to encourage them to long-term crediting.

Short Abstract for an article
DEVELOPMENT OF LEGISLATIVE SUPPORT
OF A BANKING INVESTMENT FUNCTION IN UKRAINE

Abstract. The author has considered the state of banking investment function legislative support and the role of the National Bank of Ukraine in providing a commercial bank investment activity. Ways of the banking investment activity efficiency enhancement have been suggested. The author has attempted to substantiate the necessity of further improvement of organizational and economic powers of the NBU in order to accentuate an issue of the prudential supervision independence.

Key words: banking economic competency, investment activity, banking investment function legislative support.